

Robert Castermans

Lanseloet van Denemarken

en

De heks

in hedendaags Nederlands

Een verkrachter of een verleider?

Toegelicht en hertaald in hedendaags Nederlands

Lanseloet van Denemarken

en

De heks

in hedendaags Nederlands

Van Robert Castermans zijn ook verschenen:
Hoofds Granida in hedendaags Nederlands

en

Salarisonderhandelen

Zie over deze boeken: www.salarisonderhandelen.nl

Robert Castermans

Lanseloet van Denemarken

en

De heks

in hedendaags Nederlands

Een verkrachter of een verleider?

Toegelicht en hertaald in hedendaags Nederlands

Brave New Books

Voor jou

Copyright © 2020 Robert Castermans

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Vormgeving en omslag: Get Digital – Silvio van Ginkel

ISBN: 9789464059335

NUR: 621, 622, 307 – Literatuurgeschiedenis van de lage landen, Letterkunde, Toneel-, theater- en filmteksten, ook scenario's
Trefw.: Lanseloet van Denemarken, Die hexe, abele spelen, klucht, middeleeuwen, Nederlandse letterkunde, Nederlandse literatuur

INHOUD

WOORD VOORAF	7
INLEIDING	11
De abele spelen	11
<i>Hulthems handschrift</i>	12
Lanseloet van Denemarken	13
<i>Vertalingen</i>	13
<i>Bronnen</i>	13
<i>Rijm</i>	16
<i>Samenvatting van Lanseloet van Denemarken</i>	17
<i>Thematiek en motieven</i>	18
<i>Personages</i>	22
<i>Plaats</i>	29
<i>Tijd</i>	30
<i>Handeling</i>	31
Verkrachting of verleiding?	32
<i>Sonder danc in vs. 344</i>	33
<i>Tekstanalyse</i>	36
<i>Conclusie</i>	44
<i>Lanseloets versiertechnieken</i>	46
<i>Lanseloet als verleider</i>	47
<i>Sanderijn als verleidster</i>	48
<i>Galiëne als verleidster</i>	49
<i>Ysabele als verleidster</i>	51
Klucht	52
Samenvatting en bespreking van <i>De heks</i>	53
<i>Samenvatting van De heks</i>	53
<i>Toelichting</i>	54
<i>Toverij</i>	58
<i>Moraal</i>	59
BIBLIOGRAFIE	61
Uitgaven van <i>Lanseloet van Denemerken</i> en <i>Die hexe</i>	61
Middel nederlandse woordenboeken	62
Overige literatuur	62

LANSELOET VAN DENEMARKEN	
IN HEDENDAAGS NEDERLANDS	69
Lanseloet van Denemarken, Een abel spel	71
Personages	73
Een abel spel van Lanseloet van Denemarken	75
Proloog.	75
Eerste tafereel, in Denemarken	76
Tweede tafereel, in Afrika	84
Derde tafereel, in Denemarken	89
Vierde tafereel, in Afrika	90
Vijfde tafereel, in Denemarken	97
Epiloog.	99
DE HEKS IN HEDENDAAGS NEDERLANDS.	101
De heks, Een klucht.	103
Personages	105
Hier begint de klucht	107

WOORD VOORAF

Lanseloet van Denemarken vind ik een fascinerend toneelstuk over de liefde. Enkele loftuitingen van literatuurwetenschappers zijn: 'Lanseloet en Sanderijn zijn voortreffelijk gebeeld als de gecompliceerde wezens die mensen zijn', 'zeer "moderne" psychologie uit de 14e eeuw', 'de dichter heeft ons voor zijn tijd een meesterwerk geschonken' en 'de parel en het juweel van onze middeleeuwse letterkunde'. Op de middelbare school vroeg ik me al af of Lanseloet Sanderijn verleidt of verkracht, temeer omdat die vraag opgeworpen wordt in de uitgave van Rob Roemans en Hilda van Assche. Tijdens mijn studie Nederlandse taal- en letterkunde werden *Lanseloet van Denemerken* en de overige drie abele spelen diepgaander behandeld, maar de vraag of er sprake is van verleiding of verkrachting, kwam niet aan de orde. Daarom besloot ik het te gaan uitzoeken. In deze uitgave ga ik uitgebreid in op deze kwestie.

De taal van de *Lanseloet van Denemerken* is Middelnederlands. Voor een leek is dat vrij moeilijk te begrijpen en zonder annotaties loop je al snel vast. Daarom heb ik de complete *Lanseloet van Denemerken* hertaald in hedendaags Nederlands.

Voor de hertaling heb ik dankbaar gebruikgemaakt van de uitgaven van *Lanseloet van Denemerken* en de Middelnederlandse woordenboeken in de bibliografie, met name het *Middelnederlandsch woordenboek* (het MNW). De oorspronkelijke tekst heb ik niet afgedrukt omdat deze uitgave bedoeld is om de *Lanseloet van Denemerken* in hedendaags Nederlands weer te geven. Wil je de Middelnederlandse tekst ook lezen, dan kun je onder andere terecht bij de uitgave van prof. dr. Hans van Dijk. Die bestaat zelfs als e-boek, dus met een paar muisklikken heb je die op je laptop.

Vertalen is interpreteren. In de *Lanseloet van Denemerken* gaat het vooral om de interpretatie van 'sonder danc' in versregel 344. Vertalen is ook verminken. Ik heb ernaar gestreefd om de hertaling zo begrijpelijk en leesbaar mogelijk te maken, zodat je de tekst kunt lezen zonder verklarende voetnoten. In versregel 232 belooft Lanseloet zijn moeder iets 'bi sente Symoen' (= bij de heilige Simon). Er zijn meerdere heiligen met de naam Simon, maar waarschijnlijk wordt Simon de Zeloot bedoeld. Hij was een van de twaalf apostelen van Jezus Christus. Zijn naam wordt in versregel 232 als krachtterm gebruikt en naar alle waarschijnlijkheid is zijn naam gekozen vanwege het rijm. Daar komt nog bij dat Simon de Zeloot erg onbekend is en we weinig meer over hem weten dan zijn naam. Daarom heb ik zijn naam weggelaten en vervangen door 'op mijn woord van eer'.

Wat interpreteren betreft, ik ben heel wat interpretaties tegengekomen van de *Lanseloet van Denemarken*. Sommige vind ik erg – excusez le mot – verbeeldingsvol. Ik zal niet verklappen welke ik bedoel, want ik wil niemand voor het hoofd stoten, zeker mijn vakgenoten niet. (Een enkele keer komt het voor dat zij elkaar met minder vriendelijke woorden in de haren vliegen.) Als ik zo'n fantasierijke interpretatie lees, vraag ik me altijd af of de auteur zijn werk zo bedoeld heeft of dat de interpretator zich schuldig maakt aan hineininterpretieren dan wel kapotinterpreteren. Over de vergezochte interpretaties van zijn gedichten heb ik een dichter weleens horen zeggen: 'Leraren weten er meer uit te halen dan ik erin heb gelegd' of woorden van gelijke strekking. Voor mij is literatuur lezen vooral genieten. Literatuur is een weldaad voor de mens. Daarnaast leer ik in meerdere opzichten veel van literatuur. Vaak zijn meerdere interpretaties mogelijk. In dat geval vind ik een goede argumentatie belangrijker dan de vraag wie gelijk heeft, zo daar al sprake van kan zijn.

Dit boek had ik eigenlijk pas in 2021 of 2022 willen schrijven, maar door de coronacrisis was ik noodgedwongen veel thuis. Helaas waren het P.C. Hoofthuis, waarin de bibliotheek van de faculteit der letteren (o.a. neerlandistiek) is gevestigd, en de hoofdbibliotheek van de Universiteit van Amsterdam gesloten, maar gelukkig kon ik veel literatuur op www.dbnl.nl vinden en ook het MNW kon ik op internet raadplegen. En prof. dr. Bart Besamusca was zo vriendelijk om mij zijn buitengewoon interessant en verhelderend artikel over *amor hereos* (Besamusca 1994) te mailen.

Voor op- en aanmerkingen hou ik me warm aanbevolen. Je kunt me die laten weten via de pagina 'Contact' van www.salarisonderhandelen.nl

Robert Castermans
Amsterdam, mei 2020

INLEIDING

De abele spelen

Er zijn vier abele spelen: *Lanseloet van Denemerken*, *Gloriant*, *Esmoreit* en *Vanden winter ende vanden somer*. We weten niet wanneer de abele spelen ontstaan zijn. Het woord *abel* betekent 'kunstig', 'verheven', 'fraai'. Het kan afgeleid zijn van het Latijnse woord *habilis*, 'vernuftig'. De Dikke Van Dale geeft als omschrijving van *abel* 'bevallig'. Mogelijk zijn de woorden *abel spel* een verschrijving van *tafelspel*. Dus *tafelspel* < *tavelspel* < *tavel spel* < *tabel spel* < *(da)tabel spel* < *een abel spel* (Duinhoven 1977, p. 194). Ook over het auteurschap tasten we in het duister. Het kan dat alle vier de abele spelen door dezelfde auteur zijn geschreven, maar het is iets aannemelijker dat er meerdere auteurs in het spel zijn.

De abele spelen zijn wereldlijk, profaan ofwel seculier toneel. Over de oorsprong hiervan is veel gespeculeerd. Sommigen denken dat wereldlijk toneel uit religieus toneel is voortgekomen. Voorbeelden van godsdienstig toneel zijn mysteriespelen (bijv. *Die eerste bliscap van Maria*), mirakelspelen (bijv. *Mariken van Nieumeghen*) en moraliteiten (bijv. *Den spiegel der salicheit van elckerlijc*). Het is zeer wel mogelijk dat het wereldlijk toneel los van het kerkelijk toneel is ontstaan. De mens heeft immers altijd de behoefte gevoeld om dingen uit te beelden door middel van gebaren en woorden. In de klassieke oudheid bestonden er al toneelspelen. Uiteraard kunnen profaan en religieus toneel elkaar wel beïnvloed hebben.

Het is aannemelijk dat wereldlijk toneel is ontstaan uit sproken en boerden. Een sproke is een kort verhalend gedicht met didactische inslag van ongeveer 200 regels. Sprokendichters waren reizende woord- en voordrachtskunstenaars in de Nederlandse taal. Door de sproken te declameren met sterke mimiek en weidse gebaren brachten de sprokensprekers in feite eenmanstoneel op de planken. Waarschijnlijk werd een

sproke later gedramatiseerd door meerdere acteurs. Boerden zijn een subtype van sproken. Een boerde is een kort, paarsgewijs rijmend verhaal van ook zo'n 200 regels bedoeld om het publiek te laten lachen. Ook hier werden de rollen later waarschijnlijk verdeeld en werd elk personage door een acteur gespeeld. De dramatisering van een boerde leidde tot de sotternie.

De inhoud en de sfeer van de abele spelen zijn ontleend aan de hoofse ridderepiek. Daarom worden de abele spelen ook wel gedramatiseerde ridderromans of ridderlijk toneel genoemd.

Hulthemse handschrift

De abele spelen zijn overgeleverd in het Hulthemse handschrift, zo genoemd naar een vroegere eigenaar, mr. Karel van Hulthem (1764-1832). Hij was rechter in Gent. Als bibliofiel kocht hij in 1811 het handschrift op een veiling in Brussel voor slechts 5,50 frank. Momenteel bevindt het zich in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel onder signatuur 15.589-623. Het handschrift-Van Hulthem dateert van circa 1410 en bevat meer dan tweehonderd Middelnederlandse teksten. De eerste tekst is de hagiografie (heiligenleven) *De reis van Sint Brandaan* en *Lanseloet van Denemerken* is de 206de tekst. Vanwege zijn rijkdom wordt het Hulthemse handschrift wel 'De Nachtwacht van de Middelnederlandse letterkunde' genoemd. De teksten die in dit handschrift zijn opgenomen, dateren uiteraard van vóór 1410. De abele spelen zijn het oudste ernstige wereldlijke toneel in de volkstaal in Europa. Er bestaat wel ouder komisch toneel en religieus toneel, maar dat is geschreven in het Latijn of in het Frans.

Het Hulthemse handschrift is een van de drie belangrijkste overgeleverde verzamelhandschriften met Middelnederlandse literatuur. De andere twee zijn het Comburgse handschrift (o.a. *Van den vos Reynaerde*) en het Gruuthuse-handschrift (o.a. *Egidius waer bestu bleven*, lied nr. 98, en *Kerelslied*, lied nr. 85).

Lanseloet van Denemarken

Vermoed wordt dat *Lanseloet van Denemarken* het oudste abele spel is. Het dateert van circa 1350. Over het algemeen wordt het als het beste van de vier abele spelen beschouwd, omdat het de meeste diepgang heeft. Als enige van de vier abele spelen werd het gedrukt en herdrukt, waarschijnlijk door zijn aanhoudende populariteit. De eerste druk dateert van omstreeks 1486.

Vertalingen

Het toneelstuk spreekt erg tot de verbeelding. De afgelopen eeuwen is het in meerdere talen vertaald: in het Deens, Duits, Engels, Frans, Spaans en Tsjechisch. En het wordt nog steeds veel gelezen en geregeld opgevoerd. De oudst bekende opvoering is die door de gezellen van Diest op 14 augustus 1412 in het Duitse Aken. Diest is een stad in de Belgische provincie Vlaams-Brabant.

Bronnen

Er wordt verschillend over gedacht of *Lanseloet van Denemarken* een vertaling of bewerking van een andere tekst is. Claassens (2018, p. 321) stelt dat *Lanseloet van Denemarken* geen vertaling of bewerking van een ander toneelstuk is, want er is geen bron bekend. Volgens Duinhoven (1977 en 1980) is Lanseloet van Denemarken een en dezelfde persoon als Lancelot in de ridderroman *Lancelot du Lac*, Frans voor 'Lancelot van het Meer'. In de Franse ridderroman dankt Lancelot zijn bijnaam *du Lac* aan het feit dat hij bij de *Dame du Lac* (Vrouw van het Meer) opgroeit op de bodem van een meer. Lancelot was een van de beroemdste ridders uit de Arthurwereld. Hij behoorde tot de ridders van de Tafelronde van koning Arthur en was smoorverliefd op Guinevere, de echtgenote van koning Arthur. De overeenkomst tussen de namen Lanseloet en Lancelot is onmiskenbaar en er zijn ook overeenkomsten tussen de lotgevallen van beide ridders. Het zijn beiden standvastige minnaars, ze zijn beiden op zoek naar hun

verloren liefde en ze worden beiden afgewezen. De overeenkomst tussen Lanseloet en Lancelot is volgens Lie (1991, p. 214) 'ongetwijfeld bedoeld om het publiek te wijzen op de grote tegenstelling tussen deze twee minnaars: door Lanseloet te vergelijken met Lancelot, krijgt het onhoofse gedrag van Lanseloet nog een extra dimensie en kan zijn afkeurenswaardige levensstijl des te duidelijker aan de kaak worden gesteld. Had Lanseloet maar meer van de minnaar van Guinevere geërfd dan alleen de naam!'

Maar waarom komt Lanseloet uit Denemarken? Duinhoven (1977, p. 197) betoogt dat het toponiem (plaatsnaam) door verlezing (e > c) is ontstaan uit *van den mere*, de letterlijke vertaling van *du lac: van den mere > van denmere* (foutieve woordscheiding) > *van denmerc*. Daarvan zijn *denemerken* (titel), *deen merken* (vs. 178), *deenmerke* (vs. 704) en *deenmerken* (vs. 839 en 934) vrije varianten. De fout zal volgens Duinhoven in vs. 178 zijn gemaakt en hebben doorgewerkt in de titel en in de vs. 704, 839 en 934, die hij alle voor jonger houdt. Kazemier (1980, p. 6-7) zegt hierover: 'Het is een hypothese, op zichzelf evenveel of even weinig waard als de mogelijkheid die ik in het "Gastenboek voor prof. dr. G.A. van Es" gesteld heb, dat de schrijver een over een groot deel van Europa bekend balladethema in een Deense versie gekend zou hebben, omdat hij de fatale ingreep van de moeder blijkbaar mede daaraan ontleend heeft; het lied zou hier bekend geweest kunnen zijn onder een titel waarin de Deense afkomst bleek. Voor het betoog van Duinhoven is zijn suppositie [= veronderstelling, hypothese, R.C.] echter belangrijk.' In het *Gastenboek voor prof. dr. G.A. van Es* betoogt Kazemier dat het waarschijnlijk is dat de auteur van *Lanseloet van Denemerken* een ballade gekend heeft waarin de moeder haar zoon aanraadt zich ziek te houden om een vrouw tot zich te lokken. Dat kan de Deense ballade *Hr. Karl paa Ligbaare* zijn geweest en dat zou kunnen verklaren waarom Lanseloet achter zijn naam de toevoeging 'van Denemerken' heeft gekregen. Zijn conclusie is: 'Het is de unieke verdienste van de Nederlandse auteur geweest, dat hij uit een vermoedelijk Deense ballade, een

Bijbels verhaal en een roman over Lancelot van Lac juist die gegevens geput heeft waaruit hij een nieuw, gaaf geheel kon maken, een sober spel dat we met recht een psychologisch drama kunnen noemen, zij het *avant la lettre*' (Kazemier 1975, p. 235).

Het verhaal over Lanseloet en Sanderijn vertoont inderdaad verwantschap met het Bijbelverhaal over Amnon en Tamar (2 Samuël 13). Amnon is de zoon van koning David en hij is zo verliefd op zijn halfzuster Tamar dat hij er ziek van is. Hij vraagt aan David om Tamar naar hem toe te sturen zodat zij hem eten kan komen brengen. Als zij in zijn vertrek is en koeken voor hem gebakken heeft, verkracht hij haar. Direct daarna krijgt hij een grote afkeer van haar, die zelfs nog groter is dan de liefde die hij eerst voor haar voelde en verstoort hij haar. De overeenkomsten met de *Lanseloet van Denemerken* zijn evident, maar er zijn ook duidelijke verschillen. In het Bijbelse verhaal wordt de list niet toegepast door de moeder, maar is het Jonadab, een vriend van Amnon, die hem de list voorstelt. Tamar gaat niet zwerven als Sanderijn, maar gaat bij haar broer Absalom in huis wonen. Amnon sterft niet van liefdesverdriet en wroeging, maar Absalom laat hem als wraak twee jaar na de verkrachting vermoorden. Dit verhaal was sinds 1271 in de volkstaal bekend. In dat jaar voltooidde Jacob van Maerlant zijn *Rijmbijbel*, die een bewerking is van de *Historia scholastica* (omstreeks 1170) van Pierre le Mangeur (circa 1100-1179), alias Petrus Comestor (Latijn voor 'Peter de Eter').

Volgens Van Oostrom (2013, p. 448) is het opsporen van bronnen van *Lanseloet van Denemerken* geen sinecure. In zijn woorden: 'Het onderzoek heeft heel wat energie gestoken in het traceren van de bronnen van de abele spelen; maar het verhaal daarvan doet denken aan de zoektocht naar bronnen van de Nijl.' Hij vervolgt: 'Intrigerend zijn bepaalde overeenkomsten met contemporaine verwickelingen in verre vorstenhuizen. [...] in Polen speelde in 1330 een affaire rondom kroonprins Casimir. Bij een bezoek aan het Hongaarse hof zou deze met hulp van zijn zuster (die

koningin van Hongarije was) een kamermeisje naar zijn bed hebben gelokt door ziekte voor te wenden. Vervolgens zou hij haar, aldus de Duitse vertaling van een Poolse kroniek, hebben “vergewaltigt und zum Sattwerden ausgenutzt”, uiteraard tot diepe treurnis van het meisje. Putte de bedenker van de abele spelen inspiratie uit rondzingerde roddels over royalty? (Vergelijk hoe Hugo Claus toneel kon schrijven vanuit krantenknipsels over familiedrama’s.) Maar ook in dat geval hebben deze verhalen hooguit ruwe stof geleverd.’

Rijm

Lanseloet van Denemerken is in 952 heffingsverzen geschreven. Een heffingsvers, accentvers ofwel toppenvers is een versregel met meestal vier en soms drie heffingen ofwel toppen en vóór, tussen of na die beklemtoonde lettergrepen bevinden zich dalingen ofwel onbeklemtoonde lettergrepen: ‘dies was sijn móeder op hém ghestóert’ (vs. 14), ‘nu biddic u állen, árme ende ríke’ (vs. 34), ‘ál dus met herten hébbe beséten’ (vs. 39) en ‘mijn suverheit, al en bénic niet ríke van háven’ (vs. 101). Een daling wordt ook wel een thesis genoemd en een heffing een arsis.

Naast de 952 versregels bestaat het toneelstuk uit vier toneelaanwijzingen:

- na vs. 321: Nu is Sanderijn bij Lanseloet in de slaapkamer geweest.
- na vs. 379: Nu blaast hij op de jachthoorn.
- na vs. 391: Hij blaast nogmaals op de jachthoorn.
- na vs. 893: Lanseloet treurt nu om Sanderijn en sterft.

Deze toneelaanwijzingen rijmen niet op de voorafgaande of eropvolgende versregel, maar onderbreken het eindrijm.

In *Lanseloet van Denemerken* wordt iedere keer gepaard rijm (aabb) gebruikt. Dit leidt af en toe tot rijm dwang. Zo luidt vs. 729: ‘een gers, dat uut ter eerden gaet’, een grassprietje dat uit de grond groeit. Inhoudelijk gezien is ‘dat uut ter eerden gaet’ een overbodige mededeling, want natuurlijk groeit een grassprietje uit de grond, het groeit

niet in het luchtruim, maar 'gaet' rijmt op 'staet' in vs. 730: 'o scone wijf, ghi selt sinen staet'.

Het gepaard rijm heeft twee functies. Ten eerste kunnen de acteurs door het eindrijm hun tekst makkelijker onthouden (*versifier, c'était se souvenir*). Ten tweede rijmt de laatste versregel van een claus (spreekbeurt) op de eerste versregel van een volgende claus. De laatste zin van een claus van Sanderijn is: 'hi en soude met mi doen sijn gherief' (vs. 135) en de eerste zin van de hiernavolgende claus van Lanseloet luidt: 'daer toe hebbic u te lief' (vs. 136). Door deze rijmbreking lopen de clausen vloeiend in elkaar over en weten de acteurs wanneer en met welke versregel met eindrijm ze moeten invallen. De rijmverbinding tussen de clausen ontbreekt bij de overgang van de proloog naar het eigenlijke spel (vs. 36-37) en bij de overgang van het einde van het spel naar de epiloog (vs. 928-929).

Samenvatting van Lanseloet van Denemarken

Lanseloet is de kroonprins van Denemarken en hij is smoorverliefd op Sanderijn, die bij zijn moeder in dienst is. Hij probeert haar te versieren en wil met haar trouwen, maar zij wijst hem af omdat hij te rijk en te machtig is voor haar en voor losse seks is ze niet te porren. Omdat een huwelijk er niet in zit, wil zij haar maagdelijkheid bewaren voor een andere man. Voor Lanseloet is het standsverschil geen probleem, maar zijn moeder is tegen een huwelijk omdat Sanderijn van lage afkomst is. Lanseloet is werkelijk ziek van liefde. Zijn moeder kan dat niet aanzien en bedenkt een snood plan om een wig tussen Lanseloet en Sanderijn te drijven. Zij zal ervoor zorgen dat Sanderijn de hele nacht tot zijn beschikking is in zijn kamer, indien hij na de seks tegen haar zegt dat hij haar zo beu is alsof hij zeven zijden spek heeft gegeten en zich vervolgens van haar afwendt. Aanvankelijk protesteert Lanseloet hiertegen, maar hij belooft zijn moeder om dat tegen Sanderijn te zeggen omdat hij denkt dat Sanderijn zal begrijpen dat hij dat niet echt meent. De moeder roept Sanderijn bij zich en vraagt haar om Lanseloet in zijn kamer te bezoeken omdat hij

Zij woont bij hem en zijn moeder als hofdame. Over hun voorgeschiedenis wordt niets vermeld. Het stuk bestaat uit 8 dialogen:

1. Sanderijn en Lanseloet (vs. 54-159)
2. zijn moeder en Lanseloet (vs. 178-268)
3. de moeder en Sanderijn (vs. 290-313)
4. de ridder en Sanderijn (vs. 396-517)
5. Lanseloet en Reinout (vs. 542-579)
6. Reinout en de boswachter (vs. 640-707)
7. Reinout en Sanderijn (vs. 712-817)
8. Reinout en Lanseloet (vs. 838-893)

De dialogen bepalen het verloop van de handeling. Het stuk heeft een gesloten eind: Lanseloet sterft en Sanderijn leeft met haar ridder nog lang en gelukkig.

Verkrachting of verleiding?

Rob Roemans en Hilda van Assche schrijven in hun uitgave *Een abel spel van Lanseloet van Denemerken* (1982, p. 42) dat P. Leendertz jr. de eerste is geweest die de vraag of er sprake is van verleiding of verkrachting, duidelijk heeft gesteld. Leendertz schrijft: 'Er is één punt, waarover bijna allen zwijgen, de vraag nl. of Sanderijn verleid of verkracht is. En toch hangt van het antwoord hierop grootendeels ons oordeel over het stuk af' (Leendertz 1907, p. CXIII). Volgens Leendertz heeft Sanderijn het verzoek van de moeder geïnterpreteerd als een stilzwijgende toestemming in een huwelijk om het leven van haar zoon te redden en heeft de jonge vrouw niet gearzeld naar Lanseloet toe te gaan om hem haar liefde te tonen.

Roemans en Van Assche noemen Aloïs de Maeyer, die de tegengestelde mening is toegedaan. De Maeyer (1942, p. 155) schrijft: 'Het spreekt vanzelf dat [...] alle nadruk moet gelegd op "sonder danc".' Op p. 54 vertaalt hij dat en schrijft hij: 'Van meet af aan drukt ze [nl. Sanderijn, R.C.] op haar onschuld: 't was zonder en tegen haar wil in, Want ic hebt

sonder danc ghedaen. – v. 344.' Zelf gaan Roemans en Van Assche uit van verkrachting: 'Waar enerzijds de wil ontbreekt en anderzijds de toestemming niet verleend wordt, kan niet van verleiding, maar moet van verkrachting gesproken worden' (ibidem, p. 42). Zij interpreteren *sonder danc* in vs. 344 dus als 'tegen mijn wil'. Maar is dat terecht?

Sonder danc in vs. 344

Laten we eens kijken wat de betekenis van *sonder danc* is volgens het *Middelnederlandsch woordenboek*. Het MNW geeft voor het zelfstandig naamwoord *danc* vier betekenissen: MNW 2, 59-63, s.v. *danc*: '1) *Gedachte, meening, het denken*. 2) *Zin, wil*. 3) *Loon, belooning, vergelding*, zoowel in goeden als in slechten zin. 4) *Eer, prijs, lof, roem*.' Ik heb alleen de vier betekenissen geciteerd, de rest heb ik ter wille van de overzichtelijkheid weggelaten.

Achter de 2de betekenis in kolom 60 staat: 'sonder danc, zonder een bezitt. vnw. of een 2den nv. van den persoon. In verschillende opvattingen. – a) *Tegen den zin, gedwongen* [...] – b) *Mijns ondanks, onopzettelijk, bij ongeluk*. || Dat hi mine scande wille decken, die ic nu hebbe ontfaen, want ic hebt sonder danc ghedaen, *Lansl.* 342. – Zie over eene andere opvatting van de uitdr. sonder danc, bij 2).'

Dit is opvallend. Dat Sanderijn zegt dat zij het 'sonder danc' heeft gedaan, betekent volgens het MNW niet dat zij het 'tegen haar zin', 'gedwongen' heeft gedaan, nee, zij heeft het 'haars ondanks', 'onopzettelijk', 'bij ongeluk' gedaan. Sanderijn is dus volgens het MNW niet verkracht, maar de seks was een ongelukje, het was niet haar opzet om met Lanseloet naar bed te gaan, ze ging niet naar Lanseloet omdat ze seks met hem wilde, maar ze wilde hem gaan opzoeken omdat hij ziek was en toen kwam van het een het ander. Vergelijk het met het volgende. Je wilt een paar kilo afvallen. Daarom wil je voortaan in plaats van chocolade en bonbons fruit eten als tussendoortje. Je doet boodschappen in de supermarkt en je ziet daar je favoriete reep chocolade. Die koop je en eet je op. Eigenlijk wilde je het niet, want je had je heilig voorgenomen om niet meer te snoepen, maar

je had een zwak moment en nu heb je er al spijt van, want zo val je niet af.

Daar komt nog bij dat het MNW zegt dat we voor een andere interpretatie van 'sonder danc' bij 2) moeten kijken. In kolom 62 bij 2) staat: '*Sonder danc, zonder er dank voor in te oogsten. [...] Een arbeit sonder danc, een ondankbaar werk*'. Volgens deze interpretatie zegt Sanderijn dat ze met Lanseloet naar bed is geweest, maar dat hij haar daarvoor nog niet eens bedankt heeft.

En ook achter de 3de betekenis treffen we 'sonder danc' aan. In kolom 63 staat: '*Sonder danc, zonder er iets voor te krijgen, zonder loon.*' Ook deze interpretatie lijkt me verdedigbaar. Sanderijn is met Lanseloet naar bed gegaan en ze krijgt geen attentie van hem. Ik weet niet wat in de middeleeuwen gebruikelijk was, maar tegenwoordig zal een attente man als hij met de vrouw van zijn dromen de nacht heeft doorgebracht (dus niet met een willekeurige vrouw met wie hij een onenightstand heeft gehad), haar bijvoorbeeld een bloemetje of een doosje bonbons geven, of een etentje in een goed restaurant aanbieden of een weekendje Parijs. In *Vroegmiddelnederlands woordenboek* 1, 815, s.v. *danc* staat dan ook: '**2. Dank, (uiting van) dankbaarheid.** *Soms gaat de betekenis dicht naar "loon, beloning" toe.*' Vaak geef je iemand een presentje om hem of haar te bedanken. Zo gek is het niet als Sanderijn klaagt dat zij zelfs geen cadeautje heeft gekregen. Toen Lanseloet haar probeerde te versieren, beloofde hij haar een juweel en wanneer hij seks met haar heeft gehad, krijgt ze dat juweel niet meer, ze krijgt helemaal niets, zelfs geen dankjewel. Nadat Lanseloet zijn pleziertje heeft gehad, gedraagt hij zich als een ongelikte beer; hij beledigt haar tot in het diepst van haar ziel, draait zijn kont naar haar toe en gaat een potje pitten.

Zelfs de 4de betekenis acht ik verdedigbaar. Dan zou 'sonder danc' betekenen dat Lanseloet Sanderijn niet prijst, haar geen lof toezwaait, haar niet roemt. Hij zegt dus niet iets als: 'Nou Sanderijn, jij weet duidelijk van wanten, jij weet wel wat een man lekker vindt in bed, jij bent gewoon

een tijgerin in bed, ik vond de seks met jou echt geweldig, ik heb nooit eerder zo genoten van seks, wat mij betreft is ons samenzijn absoluut voor herhaling vatbaar, het is me werkelijk uitstekend bevallen.'

De mediëvist Ludo Jongen leest 'sonder danc' als 'zonder dankjewel'. Dat is volgens mij de meest voor de hand liggende interpretatie. Hij schrijft: 'Sanderijn is naar Lanseloets (slaap)kamer gegaan en met hem naar bed gegaan omdat ze uit de woorden van de moeder meende te moeten opmaken dat Lanseloet leed aan *amor hereos*. Om iemand die daaraan leed te genezen en van een zekere dood te redden moest hij gemeenschap hebben met het object van zijn begeerte. Met andere woorden: Sanderijn kruipt bij Lanseloet in bed teneinde hem te redden van een gewisse dood. Daarbij meende ze dat de moeder impliciet instemde met een huwelijk, ten onrechte. Sanderijn heeft zich laten verneuken door de moeder. Lanseloet is natuurlijk een slappe lul: hij volgt klakkeloos de adviezen van zijn moeder op, in de hoop dat hij zijn gedrag en woorden later zal kunnen vergoelijken. Volkomen terecht verliest hij door dit laffe gedrag zijn liefste' (Jongen 2017, p. 182). Zijn artikel staat ook op internet. Wilken Engelbrecht is een Nederlandse hoogleraar in de letterkunde aan Palacký-Universiteit Olomouc in Tsjechië. Hij heeft daar 23 december 2017 de volgende reactie onder geplaatst: 'Beste Ludo, bedankt voor je artikeltje. Ja, zoals jij het uitlegt is het in 1928 ook in het Tsjechisch vertaald door de germanist en dramaturg Otokar Fischer en niet zo lang geleden (2015) vertolkt in modern Tsjechisch door mijn collega componist Tomáš Hanzlík. Precies dat maakt de hele situatie ook dramatisch: Sanderijn geeft aan haar liefde toe om haar lief te redden om er dan niet alleen achter te komen dat ze bij de neus is genomen maar bovendien ook nog eens als een stuk vuil wordt behandeld. Erger kun je een mooie jonge vrouw niet beledigen – de algemene mening van mijn studentes was zo ongeveer dat ze die labbekak op zijn minst een flink pak slaag had moeten geven ... Groet, Wilken'. *Lanseloet van Denemerken* is in meerdere talen vertaald.

LANSELOET VAN DENEMARKEN IN HEDENDAAGS NEDERLANDS

Lanseloet van Denemarken

Een abel spel

Naar het Hulthemse handschrift

Hertaald in hedendaags Nederlands

door

Robert Castermans

PERSONAGES

Lanseloet van Denemarken

Sanderijn

De moeder van Lanseloet

Een ridder

Reinout, de kamerheer van Lanseloet

De boswachter van de ridder

EEN ABEL SPEL VAN LANSELOET VAN DENEMARKEN

Hoe hij verliefd werd op een jonge vrouw die in dienst was bij zijn moeder. Daarna volgt een klucht.

Proloog

Proloogzegger (vs. 1-36)

Ik bid God in de hemel en de maagd Maria ons allen te behoeden en ons zo deugdzaam te laten leven dat wij een plaats in de hemel zullen verwerven. Dit vraag ik aan de maagd Maria, de koningin, de verhevenste van alle vrouwen. Luister nu wat men voor jullie gaat spelen. Het spel gaat over een voorname ridder die van een rechtschapen, vriendelijke en kuise jonge vrouw hield, maar ze was minder rijk en van lagere afkomst dan hij. Daarom was zijn moeder boos op hem, dat hij verliefd was op iemand beneden zijn stand. Hij was altijd verheugd als hij haar zag. Maar zijn moeder, die boosaardige vrouw, was daarover voortdurend zeer vertoord en nijdig en verweet hem herhaaldelijk dat hij zich zo verlaagde. Maar hij verdedigde zich dan altijd zo beleefd mogelijk. Hij bleef echter een warme genegenheid koesteren voor Sanderijn, zoals de knappe jonge vrouw heette. Ze was een voortreffelijke vrouw, maar ze was voor hem van te lage geboorte. Dit wekte bij zijn moeder zo'n woede op dat zij op een gegeven moment haar woede in daden omzette. Nu verzoek ik jullie om deze toneelopvoering met aandacht te volgen en op je te laten inwerken. Ik denk dat jullie nog nooit een dergelijk liefdesverhaal hebben gehoord. Ik verzoek jullie allen, arm en rijk, nu vooral te zwijgen en op te letten hoe het begint.

Eerste tafereel, in Denemarken

Lanseloet (vs. 37-53)

Ach God, hoe is het mogelijk dat mijn hart zo vol is van die mooie Sanderijn? Mijn moeder verwijt me iedere dag dat ik verliefd ben op iemand van te lage afkomst. Daarover hoor ik veel nijldige woorden. Maar mijn liefde voor haar is zo sterk dat ik haar niet uit mijn hoofd kan zetten. En iedere keer als ik haar zie, wil ik met haar praten. Dit doet mijn moeder veel verdriet. Daarom moet ik dat in het geheim doen. Nu sta ik hier onder deze egelantier op mijn geliefde te wachten, want ik weet dat zij spoedig in deze kasteeltuyn zal komen.

Sanderijn (vs. 54-57)

O hooggeboren edele ridder, moge de almachtige God u een goede dag geven.

Lanseloet (vs. 58-71)

O schoonheid, God zij met ons. Moge Hij ons deugdzzaam laten leven en ons tegen alle kwaad beschermen. En vooral tegen kwaadsprekers, zodat er niet enig kwaad over ons beiden wordt rondverteld. O Sanderijn, help mij! Ik ben zo van streek en zo door liefde voor jou gepijnigd dat het mij mijn leven zal kosten. O Sanderijn, mooie vrouw, als ik jou niet als vrouw kan krijgen, zal ik het niet overleven en ben ik voor eeuwig verloren.

Sanderijn (vs. 72-83)

Och, edele en hooggeboren ridder, hoewel ik u erg mag, zal ik nooit uw vrouw kunnen worden want ik ben niet van uw stand. U bent te machtig en te rijk, edele ridder, om met mij

te trouwen. Daarom moet het blijven zoals het is, hoewel ik u erg liefheb. En ik wil ook niet van wie dan ook de minnares zijn, al was hij de koning en droeg hij een kroon. Tot zoiets zou ik mij niet verlagen.

Lanseloet (vs. 84-93)

O mooie en lieve vrouw, als je zou doen wat ik wil, mijn geliefde Sanderijn, dan zal dat niet onbeloond blijven, want er zijn wel vaker onverwachte dingen gebeurd. Je zou zelfs mijn vrouw kunnen worden. Wees vriendelijk voor me, blijf vol vertrouwen en ga met mij het kasteel binnen. Ik zal je een juweel geven. Ik denk dat je zoiets moois nog nooit hebt gezien.

Sanderijn (vs. 94-107)

Nee, edele heer, ik ben God in de hemel dankbaar dat ik nog maagd ben. Al wilde u mij als beloning duizend roodgouden marken geven, edele ridder, dan nog, hooggeboren Lanseloet, zou ik beslist mijn maagdelijkheid willen behouden. Al ben ik niet rijk aan geld en goed en ook niet geboren uit een aanzienlijke familie, toch ben ik van plan om me zo te gedragen, ridder Lanseloet, dat ik niet minachtend iemands minnares genoemd word. Maar ik ben graag bereid tot een eerbare relatie, dus zonder oneerbaarheid.

Lanseloet (vs. 108-123)

Sanderijn, bij de maagd Maria, ik doe je geen oneerbaar voorstel. Er is geen enkele vrouw op aarde, hoe rijk, machtig of knap ook, die mij zo gelukkig kan maken als jij. Ach Sanderijn, zul je mij dan in dit verdriet laten? En heb je dan geen medelijden met mij? Wil je me opbeuren door je met mij te vermaken zonder iets verkeerd te doen en volstrekt

zonder oneerbaarheid ginds in het groene dal, waar de vogeltjes zingen en de bloemen bloeien in het gras?

Sanderijn (vs. 124-135)

Ridder Lanseloet, er wordt dikwijls gezegd: 'Door goedgelovigheid wordt menigeen bedrogen.' En dat is beslist waar, want het is meermaals gebleken dat vrouwen schande overkomt omdat ze mannen te veel vertrouwen. En als dat gebeurd is, hebben ze later veel spijt. Ik ken niemand die ik zozeer vertrouwd dat hij niet zijn zin met mij zou doen als ik me met hem in het bos ging vermaken.

Lanseloet (vs. 136-147)

Sanderijn, mooie vrouw, ik hou te veel van je om je seksueel te misbruiken, al had ik daartoe de gelegenheid. Ik ben er nooit op uit geweest om je te onteren. Al was ik met je in een vreemd land, allerliefste Sanderijn, dan zou ik liever brood voor je gaan bedelen dan je honger te laten lijden. Op mijn woord van eer, Sanderijn, ik zou nooit iets tegen je zin doen.

Sanderijn (vs. 148-159)

Ridder Lanseloet, wij zijn hier al te lang. Iemand zou ons kunnen zien of horen, want kwaadsprekers loeren steeds op een gelegenheid om over iemand te roddelen. Een valsaard bazuïnt liever iets slechts rond dan iets goeds, dat is nu eenmaal zijn aard. Laten we nu maar vlug afscheid nemen van elkaar, zodat niemand aanstoot aan ons neemt. Edele ridder, moge God u behoeden en u deugdzaam laten leven, waarheen u zich ook begeeft.

Bestel nu

Lanseloet van Denemarken

in hedendaags Nederlands

De bovenstaande pagina's
zijn slechts een deel van het boek:

Lanseloet van Denemarken

en

De heks

in hedendaags Nederlands

Een verkrachter of een verleider?

Toegelicht en hertaald in hedendaags Nederlands

door

Robert Castermans

Bestel het hele boek voor slechts € 16,95 via
www.bol.com of via een boekhandel.